

BAKGRUNN • KOMMENTAR

2

ANNERLEDES: De var eksotiske og «farlige». En tom i øyet på det norske samfunnet, de omstreifende, taterne. Man tok ondet ved roten: De ble fratatt barna. De ble sterilisert og lobotomert. De ble «opplært» i arbeidskolonier.

Ordet tater er ett av mange nedsettende uttrykk brukt om omstreifer eller «fant». Det kommer av tatar eller tartar, betegnelsen på et tyrkisktalende folk som bodde på Krim, men ble deportert derfra av Stalin i 1943.

USYNLIGE: Etterhvert ble de usynlige. Men de har sin historie, senest fortalt i boken «En landevei mot undergangen». Myn-dighetenes, vitenskapsfolks og sosialdemokratenes rolle i rasehygieniske tiltak mot taterne, trer tydelig frem i boken.

Omstreiferne - hvor ble de av?

PER EGIL HEGGE

De var farverige, det var noe skummelt ved dem, der de satt rundt leirbålet og spilte og sang i de lyse trønderiske sommerkveldene, etter at de var ferdige med å selge visper, klokker eller annet husgeråd, eller sipe kniver. Vi betraktet dem på avstand. Det var fornuftigst. Alle sa jo at de var litt farlige. De drakk visst også.

Neste dag dro de videre, enten fordi det var det de alltid gjorde, eller fordi lensmannen hadde bedt dem dra. Og mor måtte omstendelig, hver gang, forklare at det ikke var noen grunn til å misunne barna, selv om det var åpenbart at de slapp å vaske seg. Heldiggrise.

De ble borte. Eller retttere sagt - de ble usynlige.

Olav Rune Ekeland Bastrup og Aage Georg Sivertsen har satt seg fore å fortelle hvor det ble av dem. Det gjør de i boken «En landevei mot undergangen - Utryddelsen av taterkulturen i Norge» (Universitetsforlaget).

Siste del av tittelen er kanskje problematisk, for det er et spørsmål om omstreifernes levevis hadde vært liv laga i det moderne Norge. Men det skal heller ikke stikkes under stol at taterne ble behandlet som «den andre», den gåtefulle og følgelig skremmende, den man ikke kjente og følgelig fryktet, ikke minst fordi denne andre hadde en annen livsstil og et verdigrunnlag med elementer som gikk på tvers av det forholdsvis ensartede norske samfunnet.

I myn dighetenes opptreden er det ett likhetspunkt med politikken overfor andre mindretallsgrupper: Hadde de eget språk, skulle de værsgod holde seg unna det. Til ut i 1960-årene var det forbudt å snakke morsmålet, selv i frikvarterene, på samiske internatskoler i Finnmark. Og barnehjemsbarn som snakket romani, «taterspråket», ble straffet.

SANG: Taterne utmerket seg med stor musikalitet. Her noen reisende musikanter som tjener til livets opphold.

110628

Harde lover

Myndighetenes forlengede arm var «Norsk misjon blant hjemløse», som opprinnelig het «Foreningen til Omstreifervesenets Modarbeidelse». Den ble opprettet i 1897, og sogneprest Jacob Walnum var initiativtager gjennom et opprop i Morgenbladet. Kartleggingen, og en slags telling av omstreiferne, ble foretatt av grunnleggeren av moderne norsk sosiologi, Ellert Sundt. Med industrialiseringen ble de fastboende, plikt oppfylgende og arbeidende familiefedre det nye samfunnets fundament i byene, som bøndene hadde vært det på landet. Folk som reiste rundt og handlet, og kanskje nasket litt også iblant, satte seg utenfor den nye samfunnsordningen.

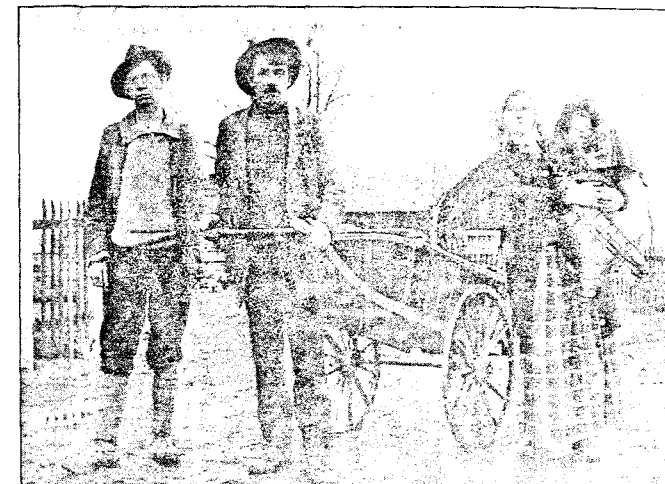
Man tok ondt ved roten: Man tok barna fra dem. På svensk har man et ord for det: tångsumhändertagande. Ekeland Bastrup og Sivertsen anslår at misjonen blant hjemløse og vergerådene sørget for å få fjernet ca. 1500 taterbarn fra deres foreldre i tidsrommet 1897 til 1986. Dette er et høyt tall, siden det neppe på noe tidspunkt var mer enn 3000-4000 tater i Norge. Det kan ha vært flere, for noen barn ble fjernet uten formelle vedtak, sier forfatterne. Ofte ble de satt i pleie, eller de havnet på barnehjem lengst mulig unna. De tidrenes tinnostus.

Samtidig kom det en rekke forslag med sikte på å hindre at taterne kunne fortsette å reise fritt omkring. Uten at det fikk lovs form, sendte misjonen ut et rundskriv i 1910, med anmodning til landets dampskipsselskaper om å nekte å ta tater med som passasjerer. I 1952 fikk dyreverneloven et tillegg, på misjonens initiativ, som forbød omstreifere å ha hest. Paragrafen gjaldt til 1974. Da ble den opphevet fordi den var overflødig, ikke fordi den var urimelig eller diskriminerende. Siden taterne tradisjonelt hadde greie på hester og stelte dem med både innsikt og omhu, og dessuten var avhengige av dem, rammet denne lovbestemmelsen dem hardt.

Mest grusom ved siden av tvangsplasseringen av barn på barnehjem er bruken av steriliseringslov i 1934. Forfatterne dokumenterer en rekke til-

STOLT FOLK: Til tross for forfølgelser, ydmykkelser og overgrep holdt taterne sammen så lenge det lot seg gjøre. Ekteskapet (over) hadde høyt status, og selv i arbeidskolonien Svanviken (nede t.v.) utviste de en stolt holdning. Familier reiste sammen, også når de ikke hadde de råd til hest (t.h.). Alle fotos fra boken «En landevei mot undergangen».

Historien om Robert

Blant mange er kanskje beretningen om Robert det sterkeste kapitlet i boken om taterkulturen. Han ble født i krigsårene 1940 som sønn av Junker-Kalle, en legendarisk tater og kvinnebedærer som omsider hadde slått seg så noenlunde til ro med 20-åringen Maja fra Kristiansund. Hun fødte en gutt til i 1942, like før Junker-Kalle døde.

Maja var utstøtt av sin familie, nå var hun også ung enke med to mindreårige barn å forsørge. Hun ble taterkerhore, og dermed hadde vergerådet to grunner til å gripe inn. De tok barna fra Maja. Robert, som i dag driver et fysioterapi-institutt på Sørvestlandet, sier han husker moren i hysterisk gråt på brygga mens båten glir bort med ham og lillebroren Steinar.

Robert havnet på Jacob Walnums barnehjem i Kopervik, og hans vonde minner derfra skyldes en bestyrerinne som ifølge ham og mange av de andre barna som var der, var regelrett sinnssyk. I tillegg ble han hundset fordi han hadde hareskår. Han var ni år før han ble operert.

Andre barnehjem fulgte, av og til var han utplassert på landet om sommeren, og der skulle det arbeides. For det var tradisjon i Norsk misjon blant hjemløse at taterne skulle lære jordbruk. Da Robert ble myndig i 1961, forsøkte misjonen å hindre ham i å gifte seg. Men han visste hva han hadde rett til, giftet seg og flyttet til Finnmark. Der var han utsatt for en ulykke under veiarbeid, og mistet synet. Han ble skilt - ekteskapet vaklet før

ulykken - og kom til Oslo i 1977. Her tok en pinsevernforstander seg av ham, og med tid og stunder klarte han å fullføre en fysioterapi-utdanning i Danmark. I 1986 giftet han seg igjen og driver nå sitt eget fysikalske institutt. Han tjener ca. 300 000 i året.

Han klarte også å oppspore sin bror, og sammen fant de frem til moren, en 75 år gammel kvinne med et knust liv bak seg. Hun brøt sammen i gråt da han ringte, og ønsket ikke å møte ham.

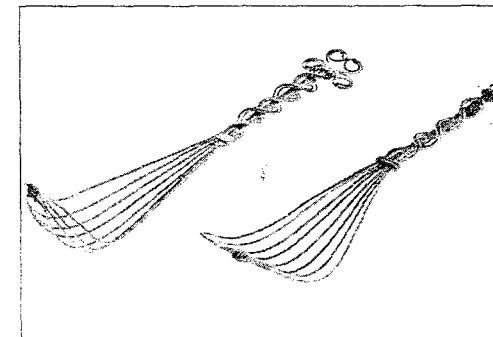
Ekeland Bastrup og Sivertsen skriver om hans prestasjon: «Han virker trygg og sterk og ikke så lite arrogant når han omtaler andre mennesker som har kommet lettere til det enn han selv. Men, som han sier: Det er ikke slik man skal bli helt.»

feller hvor 14-årige jenter ble sterilisert uten at de ble informert om inngrepet, langt mindre hadde de selv sagt gitt sitt samtykke. Overfor «vanskelige» tater ble det også brukt lobotomi for å få roet dem ned. Dette er ett av de mørkere kapitler i norsk medisinsk historie, og forfatterne har samarbeidet med Joar Tranøy om disse avsnittene.

Barnerov og kulturell avprogrammering er nøkkeluttrykk i boken. Som nomader flest betraktet taterne det som nedverdiggende å drive jordbruk. For det forutsetter at man er fastboende, og fastboende var hva de nettopp ikke ville være. Derfor opprettet misjonen arbeidskolonier en rekke steder, hvor de ble innkvartert og måtte arbeide

de uten betaling. De skulle lære å bli fastboende. Den juridiske siden av saken var mer enn tvilsom. Men myndighetene hadde en løsgjengerlov, og den ble brukt.

Svanviken arbeidskoloni på Eide på Nordmøre ble opprettet i 1908. Disiplin var det som innbyggerne først og fremst skulle lære, og lokalsamfunnet mente at det trengte de også til. Holdningene består, mener forfatterne: Sivertsen lot noen elever i Kristiansund videregående skole foreta en undersøkelse tidligere i år. Av 29 som ble spurt, mente 26 at det ikke hadde foregått overgrep mot taterne, og like mange mente det var riktig å tilby dem å snakke romani.

SALG: Visper solgt fra dor til dor kunne bringe noen etterlengtede mynter i familie-kassen. Taterne laget også gryteskrubber, korketrekker, kleshengere o.l.

EKSPERT: En reisende urmaker i arbeid. Taterne laget deler til klokkene og graverte dem, og var et fast innslag på markedsdager og dyrskuer.